

Français écrit, français parlé, Paris, 1962.
Premier livre de hongrois, Paris, 1965.
L'édification de la langue hongroise, Paris,
1971.
Français d'hier ou français de demain? Paris,
1978.
Souvenirs de ma vie hongroise, Budapest, 1988
Magyarországi életutam, Budapest, 1988.

Paul Kárpáti

Alkalmazott irodalomtudomány művelése Berlinben

Az irodalomtudomány alkalmazásának, alkalmazhatóságának értelmezése engedjék el itt nekem; szerencsés körülmény és örvendetes: a Helikon Világirodalmi Figyelő éppen ezévi, 1989-es 1. száma közöl bőséges összeállítást "az empirikus irodalomtudomány elméletéről", a Siegfried Schmidt nevével fémjelzett bielefeldi, ill. siegeni iskola eredményeiből. A berlini hungarológusok oktató, kutató munkájában érvényesülő empirikus szempontokat a Schmidt-féle rendszeralkotásban éppen csak hogy igazolva látjuk. Szerintem egyébként ez az elmélet a magyar filológiának hungarológiai irányú

nyitását is igazolja. Hogy mi felé? A mindenkori társadalmi igények, vagy - ha úgy tetszik - kíméletlenebbül: a mindenkori helyi piac felé, ahol a tartós helytálláshoz jó elvi alapok kelleneek.

Hangzott már el itt is (Gulya professzor úr, Kornya tanár úr részéről) utalás a berlini hungarológia tanulságos történetére. Fontosak ezek az emlékezések és emlékeztetések; van mire visszatekintenünk, van miből s mit merítenünk. A címben jelzett irodalomtudomány kereteire korlátozva most hadd mondjam el vázlatosan, hova térünk vissza a berlini hungarológiai örökség hasznosításának szándékával.

Gragger Róbert (berlini évei 1916-26) pozitívizmusa mind a magyar-német kapcsolattörténeti kutatásokban, mind az ilyen kapcsolatok szervezésében sok megszívlelhető tanulságot nyújt. A kutató és a szervező tudós pozitívizmusában közös: a tények, a realitások minél pontosabb ismerete és tisztelete; ezeknek a szilárd talajáról induit el Gragger, amikor szemléletben és módszerben a szellemtörténet felé lépett, amikor tudományszervezőként a küldő és a fogadó ország érdekeit elvszerűen egyeztetve újított, vagy amikor a költő-műfordítóval valóságosan együtt dolgozva ültetett át németre egy kötetnyi magyar népballadát. Innen eredeztethető a mai berlini magyar irodalomtudomány empirizmusa: az igényekre való reagálás módját tanuljuk továbbra is Gragger Róbert példájából, de azt is, hogy - ha és ahol csak lehet - keltsünk minőségi munkával és produktumokkal kielégíthető igényeket.

Graggernak sokat emlegetett hungarológiai alapvetéséről röviden: a filológiai diszciplínák határait - főleg a szellemtörténethez közelítve - Gragger másokhoz hasonlóan szuverén módon áthágta; úgy tűnik, könnyen követte berlini barátja, segítőkész és koncepciózus felső kapcsolata: a orosz tudomány- és kultúrpolitikát felelősen irányító Carl

Heinrich Becker iszlámológus (Islamkundler) tanácsát és elképzelését, és a filológia korlátait kinyitva az iszlámológia (Islamkunde) analógiájára létrejött az Ungarnkunde. A hagyományos filológiák (-isztikák, -lógikák) sorába a még oly modern és pragmatikus "-kunde"-val azonban nem lehetett beleilleszkedni, vagyis szinte tálcán kínálkozott a szintén analógias "hungarológia" elnevezés.

Gragger kéziratoss hagyatékában őrizzük a Szekfű Gyula nekrológiájában és másutt tervként említett, Ungarnkunde értelmű hungarológiai kézikönyv - talán egyik, talán egyetlen? - címszavas vázlatát. A Berliner Beiträge zur Hungarologie 3., Gragger emlékének szentelt kötetében megkezdtük Gragger kézíratainak publikálását. A következő, 4. számban közöljük az említett kéziratoss vázlatot.

Gulya professzor barátunk a Landeskunde terminussal kapcsolatban is utalt a berlini tapasztalatokra. A mi tapasztalatunk az, hogy az országismeret mint oktatási tárgy (Lehrfach) hungarológusok képzésében nélkülözhetetlen. Az előadások, foglalkozások, szakirodalom (nagy részének) magyar nyelvűsége révén még a nyelvtanuláson is hatalmasat képes lendíteni ez a stúdium, kivált, ha kontrasztív. 1968 és 1975 között a berlini Humboldt Egyetemen valóban történt kísérlet arra, hogy strukturálisan is egy Länderwissenschaft elnevezésű és a filológiáknál jóval szélesebb alapokra helyezett és tágabb szemléletű gyűjtőmedencében késztessek lehetőleg közvetlenül hasznosítható kutatásokra az új típusúnak képzelt, diszponibilisabb modern nyelvi bölcsészeket. A kísérlet nem az akarat hiányán bukott meg elsősorban, hanem az egy-egy országra vonatkoztatott Landeswissenschaft diszciplináris profiljának képtelenségén. De még egyszer mondom: a Landeskunde mint az oktatás egyik tárgya elfoglalta és azóta is tartja az őt megillető helyet.

Folytassuk a visszatekintést: Keresztury Dezső az Ungarische Jahrbücher XIII. kötetében, vagyis 1933-ban ismertette az addigi 20. századi modern magyar irodalmat, centrumában a Nyugat irodalmát (Die neueste ungarische Literatur, 1914 bis 1933), éspedig szándéka szerint Szekfű Gyula és Babits Mihály nemzedékszervező eszméi nyomán - sajnos a 33-as évben és az azutáni esztendőekben az érdemi németországi hatás vajmi csekély esélyével. Ez is tanulságos azonban, tudománytörténetileg fontos is, hogy tudjunk róla, különösen a német és az egyéb világirodalmi analógiák (vagy kontrasztok) alkalmazhatósága és módszere okán.

Gragger Róbert és Keresztury Dezső mellett (vagy: mögött, a harmincas években látszólag fölött) ott volt még Farkas Gyulának a maga módján alkalmazott irodalomtudományi kísérlete, amelyre Horváth János halkán, Babits és Németh László hangosan kimondták, hogy "non placet". Ennek az ítéletnek a revíziójára semmi okunk nincsen.

A finnugrista Wolfgang Steinitz 1945 utáni igazgatósága idején a mi oktatónk: Szent-Iványi Béla Gragger Róbert pozitivista nyomdokán haladt, neki is köszönhetjük, hogy az irodalomtörténetet, -értést, -közvetítést oktató, kutató, szervező munkánkban a szükségszerűen aktualizáló empirikus szempontok érvényesülésétől nem féltjük a ténytisztet és a minőség sarkalatos elveit.

Az oktatásban az alkalmazhatóság szempontja először is abban érvényesül, hogy igenis tekintettel vagyunk a hallgatók egyéni hajlamaira, érdeklődésére (az évfolyamonkénti 8-10 fős létszámok mellett ezt megengedhetjük magunknak, a nem magyar főszakos, hanem pl. germanista, filozófus, történész hallgatóink pedig el is várhatják tőlünk). A leendő hungarológusoktól, zömükben fordító/tolmács szakos hallgatóktól lényegében művelődéstörténeti, illetve országismereti fokon és terjedelemben követeljük meg a magyar irodalomtörténet ismer-

retét, hajlamra való tekintet nélkül. Ez a minimum kb. akkora terjedelmű, mint Szávai Jánosnak ez évben megjelent francia nyelvű bevezetése a magyar irodalomtörténetbe. Fokozott irodalmi érdeklődés igen gyakran párosul röviden talán szövegnyelvészetinek nevezhető érdeklődéssel. Egy-egy 8-10 fős évfolyamon ketten-hárman írnak szakdolgozatot szépirodalmi fordítások poetológiai elemzéséből. Ők joggal remélik a végzett hallgatók tapasztalatai alapján (rendszeresített továbbképzés során is találkozunk velük), hogy a fordítás műveletének elemző tudatosítása, ha szépirodalmi szövegek tanulmányozásával történik, nagyobb mozgásszabadságra képesíti a fordítót bármilyen stílusrétegű célnyelvi szöveg megalkotásában.

Az alkalmazott irodalomtudomány művelése nem szorítkozik az egyetemi oktatásra. Interdiszciplináris, illetve egyetem- és egyéb intézményközi vállalkozásokban partneri szerepet tölt be, pl. legújabban egy kelet- és délkelet-európai (érdemes figyelni rá: nem közép-európai) irodalmi lexikon magyar vonatkozású anyagának megírásával; német könyvtárakban, levéltárakban lappangó hungarikáknak (magyarországi irodalomtörténeszekkel, valamint germanistákkal, könyvtárosokkal egyeztetett) módszeres feltárása szintén az egyes diszciplínánál szélesebb felkészültséget, vagy legalább készséget igényel. Egyetemközi továbbá a fordítók, tolmácsok továbbképzése; erre a lipcsei egyetemen külön intézetet hoztak létre, és ennek tulajdonképpen alvállalkozói a berlini hungarológusok.

A diszciplínák és intézmények közötti információt és kooperációt, valamint szakmai vitákat és nyilvános irodalmi esteket hivatott kezdeményezni és szervezni a berlini állami Magyar Intézettel (Haus der Ungarischen Kultur Berlin) együtt az 1988-ban megalakult "Berlini Hungarológiai Kör" (Berliner Arbeitskreis Hungarologie).

Mind a régi, mind az újabb magyar irodalom propaganda jellegű ismertetése, fordításának, kiadásának szorgalmazása magától értetődően alkalmazott irodalomtudományi munkát igényel. E körben felesleges ezt részletezni, pontosabban: csak teljes részletességgel lenne érdemes, és majd egyszer talán még lehetséges a megvitatása. Tabajdi Csaba konferenciánk első napján, ha jól értettem, mirajtunk is marketinget, s ha volt, az eddiginél jobbat reklamált. Kulturális, nevezetesen irodalmi - akárcsak más - termékek marketingjének eredményesége fundamentálisan és irgalmatlanul a minőségen múlik, a kiválasztott (ajánlott stb.) eredetinek és annak fordításának minőségén. Ezen a piacon helyhez jutni és tartósan helytállni csak "kemény" árucikkkel lehet. Adaptált divatárún inkább csak a belföldi figyelem akad meg.

Irodalmi hajlamú vagy már írói pályára lépett magyarul tudó vagy tanuló fiatalok és néhány tapasztaltabb műfordító köréből alakult, vagy állt össze pár éve a Berliini Magyar Műfordító Kör. Havonta egyszer (hol szigorú, hol lazább, klubszerű programmal) 10-15 kezdő és haladó műfordító egy teljes délutánt azzal tölt, hogy egy-egy szépirodalmi szöveg fordítását (fordításait) elemzi. Műhelymunka ez, és magunk is meglepődtünk, mekkora sikere lett a fiatalok fordításaiból válogatott "Umschlag 88" című, tavaly a berliini Magyar Intézet kiadásában megjelent almanachnak. (Pl. Eva Haldiman véleménye a Neue Züricher Zeitungban rendkívül bátorító, tehát lesz "Umschlag 89" is és remélhetőleg további folytatása. (1000 példány elkelt, még itteni lobogtatásra se maradt belőle.)

"Hungarica desiderata" volt az egyik fő előadás témája; kettőt még hadd csatoljak itt:

- A Sötér Istvántól és munkatársaitól várt, most vajon már hiába remélt komparatista története a magyar irodalomnak (az 1982-es Literatúra-ban írta róla még Sötér, hogy később) készül-e még;

- nagy bajban vannak a külföldi hungarológiai könyvtárak és lesznek még inkább, amikor majd köttetni kellene a legfontosabb 1988-as, 89-es stb. magyar folyóiratokat, mert hogyan jutunk akkor mi majd a hiányzó "Hitel"-ekhez, hogy mást ne mondjak.

Kornya László

Egy hungarológiai műhely történetéhez: magyar lektorok a berlini egyetemen 1917 és 1945 között a Gragger Róbert alapította Ungarische Jahrbücher (UJb.) alapján

Napjainkban, amikor számos külföldi egyetemen működő magyar tanszék, magyar lektorátus közreműködésével alakulnak hungarológiai központok, és amikor a budapesti Magyar Lektori Központ is Nemzetközi Hungarológiai Központtá válik, érdemes odafigyelni egy olyan nagymúltú hungarológiai intézmény történetére, mint a berlini egyetemen 1916 óta működő, Gragger Róbert által alapított Magyar Intézet.

Gragger Róbert berlini működésének, hungarológia-konceptiójának, intézményszervezésének és - irányításának, hungarológus folyóirat és kiadványsorozat (Ungarische Jahrbücher, Ungarische Bibliothek) alapítási és szerkesztői tevékenységének példaértéket tulajdoníthatunk.

Mostanában különös érdeklődés mutatkozik az intézménykutatás iránt: a berlini hungarológia története többszö-